

memorii | jurnale

Virgil Solomon (n. 27 august 1894, Drăguș, comitatul Făgăraș, azi jud. Brașov) este descendentul unor vechi familii boierești atestate încă din secolul al XV-lea, cu statut nobiliar acordat de principii Transilvaniei în secolul al XVII-lea. A studiat medicina (1911–1920) la Cluj, Budapesta, Viena și din nou Cluj, cu specializare ca medic igienist, ajungând, la Sighișoara, medic-șef al Casei Asigurărilor Sociale și medic primar al jud. Târnava Mare.

Adevărata sa vocație a fost politica. La 1 decembrie 1918 a participat la Adunarea Națională de la Alba Iulia, ca delegat al Societății Academice „România Jună” din Viena. Din anul 1924 a activat în cadrul Partidului Național-Țărănesc (P.N.Ț.). A reorganizat și condus organizația din Odorhei (1926–1947), județ pe care l-a reprezentat în parlament, ca deputat (1928–1933).

A fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., pe care l-a secondat, din poziția de secretar general adjunct pentru Ardeal (1941–1944), în acțiunea de reorganizare a partidului și de pregătire a desprinderii României din alianța cu Germania nazistă. A fost ministru al lucrărilor publice (1944–1945) și membru al Delegației Permanente P.N.Ț., forul decizional al partidului. Poziția intransigentă față de comuniști și aliații acestora, accentuată după falsificarea rezultatelor alegerilor de la 19 noiembrie 1946, i-a atras arestarea timpurie, la 5 mai 1947.

Timp de opt ani a fost întemnițat, fără proces, în penitenciarele Craiova, Aiud, Văcărești, Pitești, Ocnele Mari, apoi, ca fost demnitar, la Sighetu Marmăției (1950–1955). După detenție, au urmat nouă ani de domiciliu obligatoriu, în Bărăgan, la Măzăreni și la Rubla/Valea Călmățuiului (1955–1964). A rămas sub urmărirea continuă a Securității, până la decesul său, survenit la 4 august 1972, la București.

Claudiu Secașiu, istoric, doctor în istorie, este în prezent cercetător-consilier în cadrul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. A publicat studii și articole privind evoluția postbelică a serviciilor de informații românești, precum și reprimarea elitei politice românești în primii ani ai regimului comunist. Publicație recentă: *România 1945–1989: Enciclopedia regimului comunist: Rezistență, opoziție, disidență: Dicționar biografic*, vol. I (A–C), Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2023 (coautor).

VIRGIL SOLOMON

**TRECUTUL
NE-AJUNGE
DIN URMĂ**

Memoriile unui martor privilegiat al istoriei
1921–1947

Ediție îngrijită, studiu introductiv
și note
de Claudiu Secașiu

Prefață
de Michael Virgil Solomon

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Fotografiile din acest volum fac parte din arhiva familiei Solomon, cu excepția celor pentru care se menționează altă sursă.

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Solomon, Virgil

Trecutul ne-ajunge din urmă: Memoriile unui martor privilegiat al istoriei: 1921–1947 / ed. îngrijită, studiu introductiv și note de Claudiu Secașiu; pref. de Michael Virgil Solomon. –

București: Humanitas, 2024

Index

ISBN 978-973-50-8579-7

I. Secașiu, Claudiu (ed.; pref.; note)

II. Solomon, Michael Virgil (pref.)

821.135.1

32

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Cum ne ajunge din urmă trecutul

(Prefață de Michael Virgil Solomon) — 9

Virgil Solomon – un crez politic asumat până la capăt

(Studiu introductiv de Claudiu Secașiu) — 19

Notă asupra ediției — 29

CAIETUL 3: 1921–1930 — 31

Negocieri de fuziune a Partidului Național cu Partidul Țărănesc (1921–1926) — 33 Prințul Carol și crizele dinastice pe care le-a provocat — 41 Campaniile electorale din anii 1926–1927 — 48 Discuții privind o fuziune între P.N.Ț. și Partidul Poporului — 55 Boala și decesul regelui Ferdinand (20 iulie 1927) — 59 Guvernul Barbu Știrbey și alegerile din iunie 1927. Ultimul guvern Ionel Brătianu — 62 Agitații carliste și politicianiste. Regența lucra greoi — 65 Moartea subită a lui Ionel Brătianu și criza guvernării liberale — 68 A doua Adunare de la Alba Iulia: „Mergem la București și silim guvernul să plece“ (6 mai 1928) — 70 Guvernul Iuliu Maniu și alegerile din decembrie 1928 — 73 Provocarea guvernului Maniu (1928–1930): stabilizarea financiară — 74 Moartea regentului Gheorghe Buzdugan. Criza Regenței (1929) — 79 Acțiunea lui Carol de revenire în România 84 Opoziția liberală. „Afacerea“ C. Stere — 85 Guvernarea în anii crizei economice mondiale — 87

Scurtă notă a editorului: Despre caietele 4 și 5 — 91

CAIETUL 6: 6 SEPTEMBRIE 1940 – 25 AUGUST 1944 — 95

Venirea la putere a generalului Ion Antonescu. Alianța cu legionarii (septembrie 1940) — 97 Asociația Pro Transilvania. Rezistența contra dictaturii — 98 Frământări în tabăra legionară. Arestarea

demnitarilor lui Carol II — 102 Asasinarea lui Virgil Madgearu — 104
 Asasinarea prof. N. Iorga. Asasinatele de la Jilava (27 noiembrie
 1940) — 106 Întrevederea lui Ion Antonescu cu Adolf Hitler (ianua-
 rie 1941) — 108 Rebeliunea legionară (21–23 ianuarie 1941) — 109
 După fuga lui H. Sima în Germania, încercarea – nereușită – a legi-
 onarilor de a se apropia de P.N.Ț. — 111 Punerea în aplicare a Dic-
 tatului de la Viena. Rezistența din teritoriul vremelnice cedat — 112
 Organizațiile exilului românesc de la Londra — 113 Legătura direc-
 tă a lui I. Maniu cu Winston Churchill — 115 Reorganizarea P.N.Ț.
 Noul Secretariat General (decembrie 1940). Doctorul Solomon este
 însărcinat de I. Maniu cu reorganizarea P.N.Ț. — 116 România intră
 în război (22 iunie 1941) — 121 Continuarea războiului peste Nistru
 și urmările sale — 123 Organizarea opoziției antihitleriste — 126
 Tratatul de scoatere a României din război, de la Cairo (martie–
 iunie 1944) — 132 Negocierile de la Cairo. P.N.Ț. conduce opoziția
 democrată. Frământări politice în alte tabere — 136 Intensificarea
 eforturilor la Cairo — 145 Primele bombardamente asupra Bucureș-
 tiului (4 aprilie 1944) — 146 Constituirea Blocului Național Demo-
 cratic (20 iunie 1944) — 147 Dilema opoziției: guvern de militari sau
 guvern politic (începutul verii 1944) — 148 Negocieri pentru guver-
 nul de după armistițiul (iulie 1944) — 149 Ultimele pregătiri înain-
 tea declanșării acțiunii — 154 Cum s-a păstrat secretul acțiunii
 coordonate de I. Maniu — 157 22 august 1944 — 159 Ziua de 23
 august 1944 — 162 24–25 august 1944 — 166 Sfârșit de august
 1944. Organizațiile P.N.Ț. domină scena politică în toată țara — 173
 Comuniștii se agită — 176 Iuliu Maniu – portret sintetic: 40 de ani
 în slujba democrației (1905–1944) — 181

CAIETUL 7: SEPTEMBRIE 1944–APRILIE 1947 — 183

Guvernul Sănătescu 1 — 185 Semnarea Convenției de armistițiu de
 la Moscova (12 septembrie 1944) — 186 Strădaniile pentru întregirea
 țării — 187 Propaganda național-țărănistă din țară față în față cu
 propaganda diplomatică deficitară din străinătate — 192 Situația
 minoritarilor germani și maghiari după 23 august 1944 — 194 Slă-
 biciunea comunistă drapată: Uniunea Patriotică — 196 Comuniștii
 nu reușesc să se organizeze în Ardealul de nord — 197 Relațiile cu
 armata sovietică și aplicarea Convenției de armistițiu — 198 Admi-
 nistrarea Ardealului de nord — 198 Negocieri cu comuniștii pen-
 tru un nou guvern (noiembrie 1944) — 199 Guvernul Sănătescu
 II (4 noiembrie – 2 decembrie 1944) — 202 Epurările care nu au
 avut loc — 204 Comuniștii vor să se impună. Guvernul Rădescu
 (6 decembrie 1944 – 28 februarie 1945) — 207 Încercarea comuniș-

tilor de a pune mâna pe guvern — 209 Deportarea etnicilor germani în U.R.S.S. (ianuarie 1945) — 211 Criza și căderea guvernului Rădescu — 212 Sovieticii impun prim-ministrul — 213 Regele cedează presiunii sovietice. Guvernul Groza (6 martie 1945) — 215 Primele luni ale guvernului Groza — 218 Comuniștii se aliază cu liberalii lui Gh. Tătărescu — 221 Procesele selective contra criminalilor de război — 223 O relație improbabilă: P. Groza și V. Solomon — 225 Deși regele îi cere, Groza refuză să demisioneze. Greva regală — 226 Manifestația de la 8 noiembrie 1945 — 227 1946. An de cotitură — 229 Promisiuni de alegeri libere — 230 Sovieticii se opun numirii lui Ion Mihalache în guvern. P.N.Ț. se complace — 233 Conferința P.N.Ț. din 4–6 iulie 1946. Bilanțul ultimilor nouă ani (1937–1946) — 239 P.N.Ț. față de poziția guvernului Groza la Conferința de pace de la Paris — 245 Pregătirea primelor alegeri după nouă ani de dictaturi consecutive — 247 Încercări de a forma alianțe electorale — 250 Cum s-au furat alegerile pe 19 noiembrie 1946 — 252 Contestarea alegerilor falsificate — 253 Echipa de conducere a P.N.Ț. post-alegeri — 256 Raportul dintre P.N.Ț. și comuniști se înăsprește — 258 Primele arestări ale fruntașilor P.N.Ț. (februarie 1947) — 262 Tentativa de contraofensivă a P.N.Ț. Propunerea radicală a dr. V. Solomon nu e acceptată — 263 Situația regelui Mihai. Relațiile regelui cu P.N.Ț. în primăvara anului 1947 — 269 Ultimele zile de libertate. Un scurt bilanț — 272

În loc de epilog — 279

Note — 281

Indice selectiv de nume proprii — 345

Notă asupra ediției

Volumul de față reprezintă o selecție realizată, dincolo de constrângerile editoriale, din nevoia de a evita unele suprapuneri, repetiții sau reveniri ale autorului pe parcursul redactării memoriilor. Astfel, din totalul celor șapte caiete păstrate, sunt editate în lucrarea de față Caietul 3 (1921–1930), Caietul 6 (1940–1944) și Caietul 7 (1944–1947). În „Scurtă notă a editorului: Despre Caietele 4 și 5” (p. 91), am prezentat în rezumat conținutul celor două caiete și rațiunile care au stat la baza eliminării lor din prezenta selecție.

Transcrierea textului s-a făcut cu respectarea ortografiei, punctuației și a normelor editoriale aflate în vigoare în prezent. Subtitlurile din text îi aparțin editorului. Numele proprii au fost redactate cu grafia autorului, în vreme ce în notele explicative și în indice sunt prezentate în formele consacrate. În cursul editării, am corectat tacit greșelile evidente. Am adnotat textul cu note explicative pentru citatele din limbi străine, pentru unele arhaisme sau regionalisme și pentru majoritatea personalităților menționate. În alcătuirea notelor biografice ale personalităților germane, am utilizat cea mai documentată monografie în domeniu, semnată de Ottmar Trașcă: *Relațiile politice și militare româno-germane, septembrie 1940 – august 1944*, Argonaut, Cluj, 2013.

După cum s-a menționat și în prefață, nu s-a păstrat în posesia familiei manuscrisul memoriilor, ci doar o copie dactilografiată a caietelor originale. Din păcate, copia dactilografiată conține numeroase pasaje nedescifrate, marcate în text prin puncte de suspensie [...]. Între paranteze drepte, acolo unde s-a putut, am adăugat variante probabile, precum și informații pe care le-am considerat necesare în context. Tot cu puncte de suspensie am semnalat paragrafele repetitive, omise în selecție.

Fotografiile din prezenta ediție provin în cea mai mare parte din Arhiva Michael V. Solomon; sursele celorlalte câteva fotografii din arhive publice sunt menționate în legendele corespondente.

CAIETUL 3

1921-1930

Negocieri de fuziune a Partidului Național cu Partidul Țărănesc (1921–1926)

Iuliu Maniu¹ a consimțit să revină asupra hotărârii de a părăsi conducerea Partidului Național Român transilvănean odată cu îndeplinirea misiunii Consiliului Dirigent prin care s-a desvârșit și terminat unirea Ardealului și Banatului cu Patria-mumă [4 aprilie 1920].

Prin re alegerea lui ca președinte a început activitatea partidului în două direcții, una tinzând spre situarea lui la extrema stângă a partidelor burgheze din punct de vedere ideologic din țară și cealaltă spre a-l transforma din partid regional într-unul „regnicolar“ [național] cu organizațiuni locale și regionale pe tot întinsul țării.

Consecvent cu țelurile gândite de conducere s-au făcut diferite fuziuni cu diferite grupări, partide mai mărunte și s-au primit înscrieri individuale și în grup mai în toate regiunile țării. Printre primii au fost basarabienii în frunte cu Ion Peliivan² și [Dimitrie] Bogos³, un grup de tachiști nemulțumiți de termenii colaborării lui Take Ionescu⁴ cu gen. Averescu⁵, conduși de grupul de la Banca Urbană în frunte cu Costică Angelescu⁶, Romulus Georoceanu⁷ și Vasile Toncescu⁸ la București, în Bucovina Isopescu-Grecul⁹ și [Teofil] Simionovici¹⁰ au adus un grup considerabil și ca valoare individuală, și ca prestigiu și pricepere politică, de altfel aceștia se socoteau în colaborare din timpul destrămării Monarhiei, Isopescu-Grecul fiind primul agent diplomatic al conducerii ardelene la Viena în 1918 de prin luna noiembrie¹¹. Fuziunea cu partidul lui Nicolae Iorga¹², căruia i s-a alăturat C. Argetoianu¹³ certat cu fostul lui șef, gen. Averescu, s-a făcut cu anumite forme și după negocieri

nu tocmai ușoare după ce, prin moartea subită a lui Take Ionescu, foștii takiști veniseră în grup conduși de Pavlică Brătășanu¹⁴, Mihai Cantacuzino¹⁵, Gh. Mironescu¹⁶, Caranfil¹⁷, Stelian Popescu¹⁸ etc.

Alegerile administrative din 1926 găesc un Partid Național reînnoit, întărit cu ramificații pe tot teritoriul țării și cu doi preșidenți, Iuliu Maniu și Nicolae Iorga. Preconizate de Ionel Brătianu¹⁹ ca să servească drept indicații pentru Coroană la desemnarea viitorului șef de guvern după expirarea mandatului Adunării Constituante, alegerile au determinat o activitate preelectorală vie și susținută.

I. Brătianu urmărea fuziunea cu Partidul Național transilvănean încă din primul an după Unire; spera prin aceasta să pună stăpânire pe Ardeal, pe de o parte, și să-și refacă și consolideze puterea în Vechiul Regat, unde pierduse popularitatea prin greșeli politice și prin uzură de guvernare în timpul războiului și nu se bizuia decât pe încrederea necondiționată a Coroanei și pe aparatul de stat unde avea oameni devotați și abuzivi, în toate ramificațiile lui.

Negocieri pentru fuziune se duceau în toți acești ani, 1921–1926, la diferite niveluri, mai mult discutau parlamentarii ambelor partide, dar aveau loc din când în când și întreveneri Maniu–Brătianu.

I. Maniu nu se grăbea, discuta amănunțit ideologie și program, urmărea lămuriri clare și o orientare spre stânga, mai cu seamă în problema țărănească. I. Brătianu era preocupat de extinderea puterii financiare a liberalilor în Ardeal și acapararea economiei provinciei, dar dorea, prin implantarea diverselor personalități marcante liberale, să cucerească fiefuri electorale serioase și trainice, mai cu seamă că toate încercările de până atunci nu au dat nici un rezultat, însuși Brătianu a fost înfrânt în alegeri în Banat, iar la Făgăraș în 1922, prim-ministru fiind, a intrat în parlament cu urnele furate, marea majoritate a voturilor fiind câștigată de candidatul [partidului] național²⁰, un localnic fără prea mare suprafață politică.

Deosebirea dintre cele două concepții se vădea tot mai clar. Liberalii țineau morțiș la o structură constituțională cu regele arbitru care dă puterea unui partid, iar acesta, cu aparatul de

stat, buget și baionetă plus propaganda partidului, confirmă prin alegeri hotărârea regală, pregătită [tot de ei] prin influență la Palat. Ei arătau că Ferdinand²¹, deși neamț, înrudit cu Kaiser-ul²² și legat de înaintași prin tratat de acesta, fără ezitare a intrat în război cum cerea națiunea, deci în noua Constituție nu i se poate da mai puțină putere și mai puține prerogative decât avea înainte.

Naționalii [membrii Partidului Național] arătau că regele nu trebuie să guverneze luând hotărâri politice, e și greșit, și pericolos chiar pentru Coroană, dar mai ales pentru țară; națiunea este singura care hotărăște cum și de cine vrea să fie guvernată, una dintre obligațiile partidelor fiind tocmai lămurirea și pregătirea țării pentru opera de guvernare în multiplele ei compartimente, cu complicatele probleme ce se ivesc în viața unei țări, regele nu are nici un fel de răspundere și nici nu poate avea, rămâne cu misiunea de a sancționa hotărârile parlamentului și ale guvernului. Puncte de vedere dezvoltate și argumentate în fel și chip, atât în parlament la discuția noii Constituții, cât și în conversațiile particulare între negociatori mai mult sau mai puțin autorizați. Cert însă este că înțelegerea națională-liberală nu se arăta.

I. Maniu, Vaida²³, Cicio Pop²⁴, V. Goldiș²⁵ erau ajutați în negocieri de Sever Dan²⁶, Sever Bocu²⁷, Aurel Dobrescu²⁸, [...] și de ceilalți parlamentari. Brătianu trata ajutat de Alecu Constantinescu²⁹, I. Duca³⁰ și mai mult împiedicat de Vintilă Brătianu³¹, ale cărui obiecțiuni, mai cu seamă de ordin economic, îngustau baza de discuție.

Noile forțe declanșate de război, de felul cum a fost dus și mai ales climatul politic creat de el și de unirea provinciilor românești au ieșit în arenă grupate în jurul lui Ion Mihalache³² și gen. Averescu, în Vechiul Regat, fiecare cu un grup important. Liderul basarabenilor era C. Stere³³ și se ridicau Pan Halippa³⁴, Inculeț³⁵, Pelivan, cu grupuri destul de numeroase. Liderii Bucovinei erau Iancu Flondor³⁶ și Isopescu-Grecul cu Simionovici.

Generalul Averescu prin guvernarea din 1920–1922 și-a lichidat aproape întreaga popularitate, care era importantă și cuprinzătoare în Vechiul Regat, dar scrisorile adresate lui

I. Brătianu în chestiunea împrăștiării țăranilor l-au descoperit ca simplu instrument al liberalilor numit prin Coroană, instrument cam nestatornic, dar până la urmă ascultător și niciodată periculos pentru prepotența lui Brătianu.

Take Ionescu și-a văzut visul cu ochii, a fost prim-ministru o lună și ceva³⁷. Inteligent cum era, și-a dat repede seama că nu are și nu poate avea forță politică, deci s-a înțeles ușor cu Maniu, acceptând teza acestuia, și a hotărât fuziunea, dar moartea lui prematură a lăsat sarcina desăvârșirii prietenilor lui politici. Cu bucovinenii înțelegerea a fost mai puțin formală, dar rapidă și desăvârșită, mai cu seamă că Iancu Flondor s-a retras la moșie din cauza unei discuții avute cu regele în urma unei calomnii debitate pe socoteala lui de Pherekyde³⁸, președintele liberal al Camerei.

Atenția principală a lui Maniu era îndreptată spre Ion Mihalache și mișcarea țărănească, mai democratică și mai viguroasă, atât în Vechiul Regat, cât și în Basarabia. Afinitatea între naționali ardeleni și țărănism era evidentă, doar și Partidul Național Ardelean era un partid al țăranilor și al intelectualilor ieșiți din rândul lor, cei mai mulți la prima generație. După alegerile făcute de guvernul gen. Văitoianu³⁹ (un prepus al lui I. Brătianu), guvernul Vaida s-a format aproape spontan cu I. Mihalache și țărăniștii lui; nici campaniile electorale nu au dus la fricțiuni între cele două partide. Mihalache, ajutat de Virgil Madgearu⁴⁰, mai ascundea preferința pentru înțelegerea cu Maniu și tergiversa organizarea țărănismului în variantă proprie pentru Ardeal. Cu țărăniștii basarabeni s-au înțeles ușor, cel puțin cu majoritatea lor, conduși de Stere și Halippa.

Cu toată potrivirea de interese, cu toată lipsa de contradicții esențiale, negocierile erau lungi și dificile. Conducerea țărănismului se selecționa pe parcurs, ideologia lor se contura din ciocnirea realităților satului destul de înapoiat din [Vechiul] Regat și ideile marxiste aduse de la studiile din Franța de elementele noi alăturate grupului inițial care a întemeiat partidul lui Mihalache, dar mai ales erau îngreunate discuțiile din cauza cazului Stere puternic susținut și cu fidelitate de compactul grup al basarabenilor.

Cu Stere ne-am întâlnit politicește încă de prin 1911, când a fost trimis în Ardeal de Ionel Brătianu să mijlocească în conflictul Vaida-Voevod cu Goga⁴¹, care amenința unitatea Partidului Național Român tocmai când Maniu respingea în principiu și în fapt înțelegerea oferită de contele Tisza⁴², prim-ministru al Ungariei în acea vreme.

Enervați de rezistența dârză a lui Maniu, guvernanții unguri prin ministrul de interne Kristóffy⁴³ au afirmat că, la spatele negociatorilor oficiali, Octavian Goga i-ar fi oferit o înțelegere în numele unui grup de tineri, Vaida l-a înfierat pe Goga ca trădător într-un articol de gazetă. Goga, care era de mai multă vreme în polemică cu conducerea partidului (Gheorghe Pop de Băsești⁴⁴ președinte, I. Maniu conducătorul de fapt al partidului, Al. Vaida-Voevod, Cicio Pop, Vasile Goldiș aveau organul oficial *Românul*, iar Goga cu Gh. Popp⁴⁵, Sever Bocu etc. grupați în jurul *Tribunei*), se dezvinovătea și ataca cu furie. C. Stere, sosit în Ardeal, a reușit să împace lucrurile. Goga a declarat că Kristóffy minte, iar Vaida a retras acuzația publică, Kristóffy a dat o descriere a persoanei pe care o luase drept Goga, descriere care nu se potrivea cu înfățișarea acestuia. C. Stere a înregistrat un succes.

Pe la sfârșitul anului 1914 m-am întâlnit la Viena cu Aurel Onciul⁴⁶, deputat în parlamentul austriac și șeful Partidului Democrat din Bucovina, om socotit capabil, chiar ministeriabil în Austria, bun *debater* parlamentar și energic. Mă oprește și brusc mă apostrofează: „Spuneți lui Maniu al vostru și încercați să-l convingeți să înceteze a forța România să intre în război împotriva Puterilor Centrale pentru Ardeal. Voi ați rezistat ungarilor peste 1.000 de ani, nu o să vă desființeze acum în noul climat politic internațional, când v-ați înzdrăvenit serios și aveți o pătură de intelectuali căliți și bine pregătiți. Noi trebuie acum să ne reluăm Basarabia cu ajutorul Puterilor Centrale, de nu, într-o sută de ani ne deznaționalizează pe toți românii, voi nu-i cunoașteți pe ruși și puterea lor de asimilare, [...] și în Bucovina destul de supărător a progresat rutenizarea în unele părți, abia am putut-o opri acum“. Această remarcă a lui Onciul exprima destul de complet politica adeptilor respectării Triplei Alianțe, susținând că ni se oferă o ocazie unică.

Constantin Stere la București formula cam în același fel o politică pe care noi o apreciam identică cu a lui Onciul, a și sosit la Viena prin 1915 și a încercat să convingă pe ardeleni să o accepte. Știi că a vorbit cu Mihai Popovici⁴⁷, poate cu dr. A. Vaida-Voevod, știu că pe I. Maniu nu l-a putut întâlni, era în armată undeva la regiment. Ardelenii au rămas neclintii, iar puținii studenți membri ai Societății Academice „România Jună” care nu erau pe fronturi, precum și soldații recruți și ei în trecere prin Viena, cu toții erau ostili unei intervenții alături de Puterile Centrale și pentru intrarea în război a României alături de Antanta pentru desființarea Monarhiei Austro-Ungare. Stere nu a avut succes în misiunea lui, pe care nu o cunoșteam, dar pe care o bănuiam, poate pe nedrept.

După aceste antecedente și știindu-l pe Stere profesor doct la Universitatea din Iași și consilier apreciat al Partidului Liberal pe de o parte, iar pe de altă parte nepunându-i la îndoială devotamentul față de cauza Basarabiei, era firesc să avem o atitudine rezervată față de campania furibundă dusă contra lui pentru comportarea lui din 1917–1918, mai cu seamă că unul din dușmanii lui, mai gălăgios, Stelian Popescu de la *Universul*, nu ne înspira încredere, și ne displăcea și maniera în care ataca. Plebiscitat prin 35.000 de voturi ale românilor din jud. Soroca și susținut de majoritatea deputaților basarabeni, nu puteam să-i negăm dreptul de a negocia în numele țărăniștilor basarabeni, mai cu seamă că înțelegerea lor cu țărăniștii lui Mihalache era aproape perfectă.

Așa se explică de ce s-au dus discuții lungi și amănunțite cu I. Mihalache și C. Stere în vederea fuziunii naționalilor ardeleni cu țărăniștii.

Maniu, care știa ce vrea, organizarea unui partid profund democratic pentru promovarea și apărarea intereselor naționale și întărirea în principal a țărănimii și gospodăriilor țărănești ca cea mai importantă și românească forță a națiunii, urmarea garanții programatice și dorea în pozițiile-cheie ale partidului oameni de nădejde, democrați convingși, tenace în punerea în aplicare a hotărârilor luate. Urmarea firească erau negocieri îndelungate cu diferiți fruntași mai mult sau mai puțin importanți, iar cu negociatorii autorizați, cum ironizau

adversarii, asupra tuturor amănunțelor programatice și de organizare.

Cu I. Mihalache s-au înțeles repede, și înțelegerea ar fi fost totală dacă unii partizani de-ai lui nu s-ar fi jucat de-a marxismul, cerând mult, ca apoi, cedând, să obțină poziții personale favorabile în noua organizație de partid. Nici Maniu, nici Mihalache nu doreau țărăniism de import și nici principii doctrinare atrăgătoare, dar inaplicabile. Lupta de clasă, a clasei țărănești a fost mult dezbătută până a renunțat Mihalache la ea, iar lui Maniu i-a trebuit multă răbdare până și-a convins unii interlocutori, dar mai ales presa ce-și zicea democratică, că naționalism nu înseamnă antisemitism.

Cu Stere chestiunea era mai complicată, se pretindea om de extremă stângă și era un democrat, cred, convins, dar tot așa era de influențabil de Barbu Știrbey⁴⁸, favoritul reginei Maria⁴⁹, și prin acesta de Coroană, și utiliza legăturile vechi cu liberalii lui Brătianu spre a obține reabilitarea. Ne-a uimit bucuria cu care a primit decorația minoră în grad de comandor [...].

L-am văzut pe Maniu după negocieri de 28 de ore neîntrerupte cu Stere, spunea că nu se simte obosit, a găsit discuțiile interesante de altfel, fructuoase, dar că se putea obține același rezultat în șase-opt ore; ținea însă să arate lui Stere, care era mai în vârstă, că cu oboseala fizică nu poate obține nimic în plus.

În toamna anului 1926, la începutul lunii octombrie, au fost invitați la o consfătuire la Brașov șefii organizațiilor județene și parlamentarii din Ardeal spre a lua atitudine față de cele două posibilități de fuziune cu Partidul Țărănesc sau Liberal. Maniu îi comunicase lui I. Brătianu condițiile pe care le socotește esențiale și definitive pentru ca fuziunea să fie trainică și mai cu seamă să-și atingă obiectivul final, dispariția animozităților dintre fruntașii mai mult sau mai puțin importanți în Ardeal și dintre exponenții unei administrații nu tocmai civilizate și abuzive a liberalilor regățeni. Vintilă Brătianu făcea dificultăți, iar ceilalți fruntași ai lor afixau dorința de fuziune, dar urmăreau înghițirea partidului ardelean în schimbul mai multor avantaje personale cu care ar fi căftănit un număr cât de mare dintre fruntașii transilvăneni.

Între frunzașii Partidului Național, mai cu seamă Vasile Goldiș susținea o politică asemănătoare cu a sașilor în timpul Monarhiei, o colaborare continuă cu partidul de la guvern pentru a reface, spunea el, economicește românimea din Ardeal după o oprimare milenară. V. Goldiș nu a rezistat tentației mirosului fripturii, și la constituirea guvernului gen. Averescu a acceptat să facă parte din guvernul ce se constituia în martie 1926, și cu părintele Lupaș⁵⁰, Silviu Dragomir⁵¹, Victor Moldovan⁵² și încă vreo doi-trei au părăsit Partidul Național. Ideea înțelegerii cu liberalii mai avea și alți susținători din motive mai puțin materiale și personale; erau unii care credeau în posibilitatea influențării mentalităților liberalilor și apreciau că sunt un partid cu tradiție și merite în trecutul țării, un partid bine organizat cel puțin în Vechiul Regat. În special, apreciau rolul jucat de Brătianu și partizanii lui în orientarea României după izbucnirea războiului și rolul liberalilor în timpul războiului până la Unirea definitivă.⁵³

În consfătuirea de la Brașov și-au spus cuvântul cu argumentele respective, dar sosirea lui Sever Dan, a canonicului Ion Coltor⁵⁴ și a lui Sever Bocu, care avuseseră în aceeași zi o ultimă întrevvedere la Predeal cu I.G. Duca, împuternicitul lui I. Brătianu, care urma să aducă ultimul cuvânt al acestuia, a lămurit definitiv pe cei prezenți.

Brătianu urmărea să-și introducă Calul Troian în Ardeal, refuza ideea îngrădirii constituționale a bunului-plac al Coroanei și a descentralizării administrative și mai cu seamă ținea cu tenacitate la centralismul atotcuprinzător al Bucureștiului sub pretextul unității naționale, nu arăta încredere în provinciile noi care aveau la țară un standard de viață mult mai ridicat decât țărănimea din Vechiul Regat și o conștiință politică mult mai dezvoltată. Brătianu nu se încredea în instinctul național și politic al maselor țărănimii, nu admitea prioritatea voinței naționale exprimate prin votul maselor care au obținut recent votul universal, mai cu seamă că acesta li s-a arătat ostil în primele alegeri ținute pe baza votului universal.

Duca le-a comunicat că Brătianu s-a arătat nemulțumit de faptul că Maniu urmărea o înțelegere și cu țărăniștii, era convins că la ora aceea înțelegerea era și făcută. Liberalii nu sunt